

αρχεία

ΠΗΓΕΣ ΓΝΩΣΗΣ,
ΠΗΓΕΣ ΜΝΗΜΗΣ

Τα Αρχεία της
Γαληνοτάτης Αριστοκρατίας των Βενετών

10

Η Βενετία, το κράτος και η οργάνωση των αρχείων

Η Βενετία, στον βόρειο μυχό της Αδριατικής θάλασσας, αποτέλεσε για αιώνες το κέντρο μιας ισχυρής αυτοκρατορίας, υπερπόντιας κατά κύριο λόγο, η οποία διαδραμάτισε ενεργέστατο ρόλο στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου και κατεξοχήν στον ελληνικό κόσμο. Η θαυματική πορεία της Βενετίας από πόλη στα δυτικά όρια του ανατολικού ρωμαϊκού (=βυζαντινού) κράτους σε σύμμαχο των Βυζαντινών και στη συνέχεια σε πρωταγωνιστή της διάλυσης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στα 1204 και τέλος σε κυρίαρχο πλείστων στρατηγικής σημασίας περιοχών του ελληνικού χώρου αποτελεί καθοριστικής σημασίας φαινόμενο για τη μεσαιωνική και νεότερη ιστορία της Ελλάδας. Η άμεση ή έμμεση υπαγωγή περιοχών της σημερινής Ελλάδας στο βενετικό κράτος από το 1204 ως και το τέλος της ύπαρξής του στα 1797 είχε πολλαπλές συνέπειες στη ζωή αυτών των περιοχών. Για αιώνες ο βίος πολλών περιοχών του ελληνικού χώρου, άλλοτε μακροχρόνια χωρίς διακοπές κι άλλοτε για βραχύτερα χρονικά διαστήματα ή με επαναλαμβανόμενες καταλήψεις, συνδέθηκε, αν όχι ταυτίστηκε, με την ιταλική αυτή πόλη του Αγίου Μάρκου. Η Κρήτη, η Εύβοια, η Κύπρος, η Πελοπόννησος, τα Ιόνια νησιά, η Ναύπακτος, τα

παράλια της Ηπείρου, η Τήνος και η Μύκονος, κατά κύριο λόγο, και δευτερευόντως άλλες νησιωτικές ή παραθαλάσσιες ελληνικές περιοχές αποτέλεσαν κατά καιρούς τμήματα του υπερπόντιου βενετικού κράτους στην ελληνική Ανατολή.

Το κράτος αυτό, στηριζόμενο στη ναυτική και εμπορική του ισχύ, αποκρυστάλλωσε από τον 13ο αιώνα και εξής ένα αριστοκρατικό πολίτευμα βασιζόμενο στη διακυβέρνηση από συγκεκριμένο αριθμό ευγενών οικογενειών τα μέλη των οποίων συμμετείχαν στα θεσμικά όργανα του κράτους και περιστοίχιζαν την ανώτατη αρχή, αρχικά πολιτικά ισχυρή και αργότερα συμβολική, τον δόγη. Ο πολιτικός οργανισμός της Βενετίας, αποτελούμενος από πλήθος κρατικών οργάνων-συμβουλίων συνδεδεμένων μεταξύ τους κατά τρόπο αριστοτεχνικό ούτως ώστε το ένα όργανο να ελέγχεται από το άλλο και να μην είναι δυνατή η ανεξέλεγκτη δράση κανενός, επιβίωσε χωρίς ιδιαίτερους κλυδωνισμούς συνεχώς από τα ύστερα μεσαιωνικά χρόνια ως το πολιτικό τέλος της *Γαληνοτάτης Αριστοκρατίας των Βενετών* στα 1797 από τα γαλλικά στρατεύματα του Μεγάλου Ναπολέοντα. Ονομαστή

Η πόλη του Χάνδακα
(=Ηράκλειο Κρήτης).
Κώδικας Giorgio Corner.
Αρχές 17ου αιώνα.
Μαρκιανή Βιβλιοθήκη
Βενετίας.

Άποψη της πόλης της Κέρκυρας κατά τη βενετική περίοδο. Χαλκογραφία του 17ου αιώνα. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθήνας.

υπήρξε, ως απόρροια των ανωτέρω, η ισχυρή γραφειοκρατική οργάνωση των Βενετών και η επιμελής μέριμνα των αρχών για την τήρηση και οργάνωση αρχείων. Τα αρχεία των κύριων αρχών του κράτους φυλάσσονταν στην έδρα της κυβέρνησης και κατοικία του δόγη, στο *Palazzo Ducale* στην πλατεία του Αγίου Μάρκου και στα παρακείμενα κτήρια, ενώ αυτά των οικονομικών κυρίως οργάνων στην καρδιά του εμπορικού κέντρου της πόλης, στο Rialto. Επανειλημμένες πυρκαγιές κατέστρεψαν μεγάλο μέρος του παλαιότερου αρχαιακού υλικού. Παρ' όλα αυτά ο όγκος των μέχρι σήμερα σωζόμενων βενετικών αρχείων φτάνει τα 70 χιλιόμετρα. Τα πιο παλιά αρχαιακά τεκμήρια είναι ένα ιδιωτικό νοταριακό έγγραφο που ανάγεται στον 9ο αιώνα και ένας κώδικας δημόσιου χαρακτήρα του 13ου αιώνα στη λατινική γλώσσα. Τα αρχεία της πόλης και του κράτους του Αγίου Μάρκου έχουν κατατεθεί και λειτουργούν ως ιστορικά αρχεία προσβάσιμα στους ερευνητές

από όλο τον κόσμο ήδη από το 1815 στις εντυπωσιακές εγκαταστάσεις της Μονής φραγκισκανών μοναχών του 15ου αιώνα *Santa Maria Gloriosa dei Frari* στην πόλη της Βενετίας. Τα έγγραφα αυτά είναι συνταγμένα, τα παλιότερα και ως τις αρχές του 16ου αιώνα, στη λατινική γλώσσα και τα υπόλοιπα στη βενετική διάλεκτο και στη νεότερη ιταλική γλώσσα. Στην πόλη της Βενετίας, εκτός από το Κρατικό Αρχείο της, έγγραφα της βενετικής περιόδου του ελληνικού χώρου σώζονται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη, στο Museo Civico Correr και επίσης στη Βιβλιοθήκη Querini Stampalia. Επιπλέον, μεγάλο αρχείο που αφορά κυρίως την ιστορία της σπουδαίας ελληνικής κοινότητας της Βενετίας από τον 15ο αιώνα ως και τον 19ο φυλάσσεται στις αρχαιακές συλλογές του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, του πλέον εξειδικευμένου ελληνικού επιστημονικού ιδρύματος για την έρευνα και τη μελέτη του βενετοκρατούμενου ελληνισμού.

Άποψη της Βενετίας από ελαιογραφία του βενετού ζωγράφου Canaletto. Δεξιά, το Palazzo Ducale, κατοικία του δόγη, έδρα της κυβέρνησης και τόπος φύλαξης των κρατικών αρχείων. Αριστερά, η Μαρκιανή Βιβλιοθήκη και στο βάθος το καμπαναριό του Αγίου Μάρκου.

Βενετικά αρχεία στην Ελλάδα

Η ισχυρή αυτή γραφειοκρατική οργάνωση στο κέντρο του βενετικού κράτους μεταφέρθηκε, όπως είναι φυσικό, και μεταφυτεύτηκε μαζί με τους θεσμούς της διοίκησης στις περιοχές του ελληνικού χώρου που από το 1204 και εξής εντάχθηκαν στο βενετικό κράτος. Ιδρύθηκαν, στα κέντρα των τοπικών περιφερειών, καγκελαρίες, γραμματείες δηλαδή στις οποίες κατετίθεντο υποχρεωτικά όλες οι πράξεις της διοίκησης, αποφάσεις, διατάγματα κλπ., η αλληλογραφία των βενετών διοικητών κάθε περιοχής με το κέντρο, καθώς και τα πρωτόκολλα των νοταρίων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, και σε περιοχές όπως η Κρήτη και τα Ιόνια νησιά που γνώρισαν συνεχή, μακράιωνη βενετική κυριαρχία, συγκροτήθηκαν μεγάλα αρχεία, στα οποία πρέπει να προστεθούν και τα αρχεία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, που μαζί με τους Βενετούς εγκαταστάθηκε στους χώρους αυτούς.

Στην Κρήτη, η λήξη της βενετικής κυριαρχίας το 1669 λόγω της οθωμανικής κατάκτησης σήμανε και το τέλος παραγωγής βενετικού αρχειακού υλικού και ακόμα περισσότερο την απογύμνωση του τόπου από το υλικό αυτό, αφού σύμφωνα με τη συνθήκη μεταξύ Βενετών και Οθωμανών οι πρώτοι, κατά την αποχώρησή τους από το νησί,

φόρτωσαν στα πλοία τα μέχρι τότε παραχθέντα αρχεία και κατάφεραν να μεταφέρουν το μεγαλύτερο μέρος τους στη Βενετία. Η πράξη αυτή, που φανερώνει και την ιδιαίτερη μέριμνα του συστηματικού και οργανωτικού βενετικού κράτους, συντέλεσε στο να υπάρχει μέχρι σήμερα στα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας ένας τεράστιος όγκος αρχειακού υλικού που αφορά την Κρήτη κατά τους αιώνες της βενετοκρατίας, στην ιταλική και την ελληνική γλώσσα, προσβάσιμο και αξιοποιήσιμο από τους ιστορικούς. Στην ίδια την Κρήτη, τον φυσικό χώρο παραγωγής των αρχείων, δεν υπάρχει σήμερα πρωτογενές βενετικό αρχειακό υλικό παρά μόνο ορισμένες σειρές μικροφιλμαρισμένου υλικού από τα Αρχεία της Βενετίας, στη Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη του Ηρακλείου.

Αντιθέτως, στα Ιόνια νησιά, που γνώρισαν επίσης μακράιωνη, αλλά αυτήν τη φορά αδιατάρακτη βενετική κυριαρχία μέχρι το πολιτικό τέλος της Γαληνοτάτης στα 1797, παρήχθησαν και διατηρήθηκαν ως τις μέρες μας ιδιαίτερα σημαντικά σε όγκο βενετικά αρχεία. Στην Κέρκυρα, τη Ζάκυνθο, την Κεφαλλονιά, την Ιθάκη, τη Λευκάδα και τα Κύθηρα συγκροτήθηκαν βενετικές καγκελαρίες και

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων (16ος αιώνας) στην ελληνική συνοικία της Βενετίας. Αριστερά, το κτήριο του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας.

Αεροφωτογραφία του βενετικού
Παλαιού Φρουρίου της
Κέρκυρας, όπου φυλάσσονται
τα βενετικά αρχεία της πόλης.

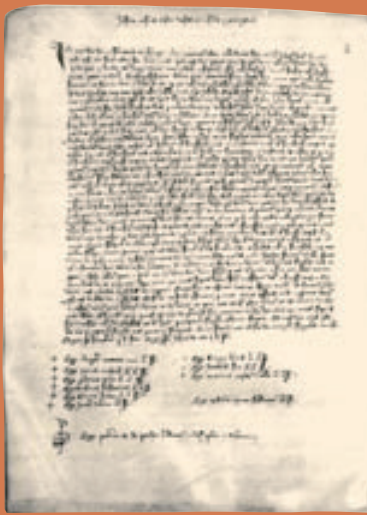
συστήθηκαν αρχεία της βενετικής πολιτείας. Από αυτά καταστράφηκαν σχεδόν ολοκληρωτικά τα αρχεία της Ζακύνθου στον τρομερό σεισμό του 1953 και εν μέρει αυτά της Κεφαλλονιάς. Σήμερα το μεγαλύτερο και σπουδαιότερο βενετικό αρχείο στην Ελλάδα είναι αυτό της Κέρκυρας, ενσωματωμένο στα ΓΑΚ Κέρκυρας, στο βενετικό Παλαιό Φρούριο της πόλης. Παρά τις κατά καιρούς καταστροφές από πυρκαγιές και τις οθωμανικές επιθέσεις, σώζεται ένας πολύ μεγάλος αριθμός εγγράφων ποικίλης φύσεως της βενετικής περιόδου κυρίως όμως από τα μέσα του 16ου αιώνα και μετά, καθώς αυτό των προγενέστερων αιώνων χάθηκε, όπως και σημαντικό μέρος των αρχείων της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας που καταστράφηκε κατά τους βομβαρδισμούς της πόλης στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Πλήθος διοικητικών πράξεων, αλληλογραφία των βενετών διοικητών, νοταριακά πρωτόκολλα, πρωτοπαπαδικά έγγραφα (=της ορθόδοξης Εκκλησίας), τοπογραφικά σχέδια της πόλης, καταγραφές και αποτυπώσεις γαιών συγκροτούν το μεγάλο αυτό βενετικό αρχείο, στα ιταλικά και τα ελληνικά. Στην Κεφαλλονιά σώζονται έγγραφα της διοίκησης κυρίως από τον 17ο αιώνα, με παλαιότερο τεκμήριο του τέλους του 16ου, και

νοταριακά από τον 16ο αιώνα, ενώ στα Κύθηρα υπάρχει μια σημαντική αρχειακή συλλογή με διοικητικά έγγραφα, δικαστικές αποφάσεις, νοταριακές πράξεις και απογραφές πληθυσμού από τον 16ο αιώνα και εξής.

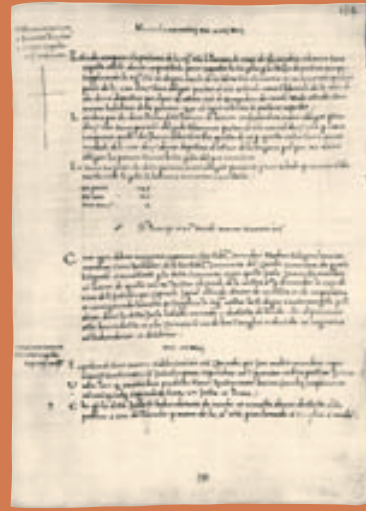
Ακόμα, στην Ελλάδα, θα βρούμε ευάριθμα βενετικά έγγραφα σε κάποιες ορθόδοξες μονές, όπως για παράδειγμα στην Αγία Λαύρα Καλαβρύτων, τα οποία διαφύλασσαν οι μοναχοί καθώς επικύρωναν την ακίνητη περιουσία των μονών.

Εκτός από τα ανωτέρω αρχεία που αποτελούν κυρίως «φυσικά παράγωγα» της τοπικής βενετικής διοίκησης και είναι αποτέλεσμα επιβλημένης διοικητικής μέριμνας, σήμερα στον ελληνικό χώρο υπάρχουν και ορισμένες βενετικές αρχειακές συλλογές, οι οποίες απόκεινται σε βιβλιοθήκες και ερευνητικά ιδρύματα της Αθήνας, ως αποτέλεσμα αγορών κυρίως από πλειστηριασμούς εγγράφων στον ευρωπαϊκό χώρο κατά το τέλος του 19ου αιώνα και κατά τη διάρκεια του 20ού.

Στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών απόκεινται αντίγραφα, τα πιο πολλά, εγγράφων της βενετικής διοίκησης της Κρήτης, της Πελοποννήσου και της Κέρκυρας, σύγχρονες περιγραφές των

Παραχώρηση της Κέρκυρας από τον δόγη της Βενετίας σε 10 ευγενείς Βενετούς (1207). Κρατικό Αρχείο Βενετίας. Αναπαραγωγή από το βιβλίο Όψεις της ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού. Αρχειακά τεκμήρια, επιστημ. επιμ. Χρύσα Α. Μαλτέζου, Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού, Αθήνα 1993. Άδεια δημοσίευσης από το Ίδρυμα Πολιτισμού.

Κανονισμοί της Κοινότητας Ζακύνθου (1499). Κρατικό Αρχείο Βενετίας. Αναπαραγωγή από το βιβλίο Όψεις της ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού. Αρχειακά τεκμήρια, επιστημ. επιμ. Χρύσα Α. Μαλτέζου, Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού, Αθήνα 1993. Άδεια δημοσίευσης από το Ίδρυμα Πολιτισμού.

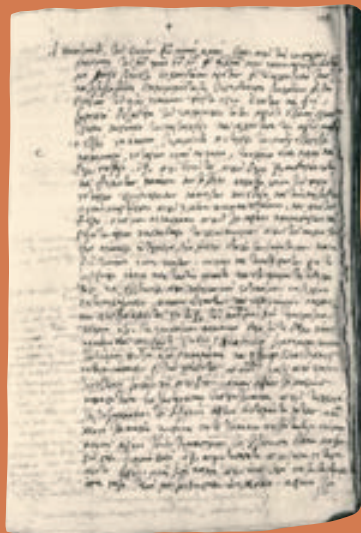
οθωμανοβενετικών πολέμων της Κρήτης, της Πελοποννήσου, της οθωμανικής επίθεσης στην Κέρκυρα, πολύτιμοι χειρόγραφοι, έγχρωμοι βενετικοί χάρτες ελληνικών περιοχών, καθώς και μικρή συλλογή βενετικών εγγράφων της Κέρκυρας.

Στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος φυλάσσεται μια σημαντική αρχειακή ενότητα πρωτότυπου αρχειακού υλικού που αφορά τη βενετική Πελοπόννησο των αρχών του 18ου αιώνα, με την ονομασία Αρχείο Nani, και τέλος στην Ακαδημία Αθηνών τμήματα από τα βενετικά κτηματολόγια περιοχών και πάλι της Πελοποννήσου.

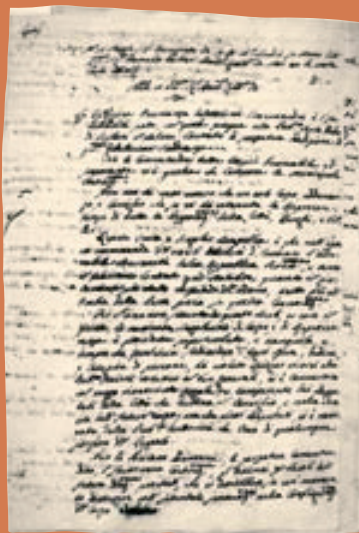
Η έρευνα στα βενετικά αρχεία, στη Βενετία και στον ελληνικό χώρο, έχει δώσει μέχρι τώρα εξαιρετικές μελέτες γι' αυτήν τη μακραίωνη και πολύ σημαντική για την ελληνική ιστορία περίοδο. Ένας ολόκληρος κόσμος, που μέχρι τις πρόσφατες δεκαετίες τον αγνοούσαμε ή τον γνωρίζαμε μερικώς και ατελώς, αποκαλύπτεται μέσα από τις αρχειακές πηγές δίνοντάς μας πλήθος φαινομένων κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών αλλά και κάποτε μέγιστων πολιτισμικών κατακτήσεων εκείνης της εποχής, όταν τμήματα του ελληνικού χώρου «συζούσαν» με τον ευρωπαϊκό κόσμο και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό πάνω στην ελληνική γη.

Άποψη της πλατείας του Αγίου Μάρκου στη Βενετία κατά τη λιτανεία του Corpus Domini. Ελαιογραφία του βενετού ζωγράφου Gentile Bellini.

Υπόμνημα των
ευγενών της Κέρκυρας
στις βενετικές αρχές
(1790). Γ.Α.Κ., Αρχεία
Νομού Κερκύρας.
Αναπαραγωγή από το
βιβλίο Όψεις της ιστορίας
του βενετοκρατούμενου
ελληνισμού. Αρχαιακά
τεκμήρια, επιστημ. επιμ.
Χρύσα Α. Μαλτέζου,
Ίδρυμα Ελληνικού
Πολιτισμού, Αθήνα 1993.
Άδεια δημοσίευσης από
το Ίδρυμα Πολιτισμού.

Κωδিকেλλος διαθήκης
της Ζαμπίας
Κορναροπούλας
(Χάνδακας Κρήτης,
1622). Κρατικό Αρχείο
Βενετίας. Αναπαραγωγή
από το βιβλίο Όψεις
της ιστορίας του
βενετοκρατούμενου
ελληνισμού. Αρχαιακά
τεκμήρια, επιστημ.
επιμ. Χρύσα Α.
Μαλτέζου, Ίδρυμα
Ελληνικού Πολιτισμού,
Αθήνα 1993.
Άδεια δημοσίευσης από
το Ίδρυμα Πολιτισμού.

Βιβλιογραφία

Da Mosto, A., *L' Archivio di Stato di Venezia: indice generale, storico, descrittivo ed analitico*, Biblioteca d'Arte, 2 τόμοι, Ρώμη 1937-1940.

Μαλτέζου, Χρύσα, *Οδηγός του Αρχείου*, «Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας» αρ. 26, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία 2008.

Nanetti, A., *Il fondo archivistico Nani nella Biblioteca Nazionale di Grecia ad Atene. Euristicica documentaria sulla Morea veneta*, "Oriens Graecolatinus" αρ. 3, Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini di Venezia, Βενετία 1996.

Γενική επιμέλεια:

Γεράσιμος Νοταράς, Επικεφαλής Ιστορικού Αρχείου Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος
Στέλλα Χρυσουλάκη, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας ΥΠ.ΠΟ.Τ.

Επιμέλεια έκδοσης:

Εύη Πίνη, Αρχαιολόγος, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας ΥΠ.ΠΟ.Τ.

Κείμενα:

Αλέξης Μάλλιαρης, Λέκτορας Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας Ιονίου Πανεπιστημίου

Διορθώσεις κειμένων:

Φωτεινή Κορδού, Στέφανος Στεφάνου, Επιμελητές εκδόσεων, Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ

Ηλεκτρονική – καλλιτεχνική επιμέλεια:

Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας ΥΠ.ΠΟ.Τ.

Εκτύπωση: ΚΕΘΕΑ Σχήμα και Χρώμα, παραγωγική μονάδα γραφικών τεχνών

Copyright © Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 2009

ISBN: 978-960-214-864-8, 978-960-88264-8-9

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΟΥΣΕΙΩΝ, ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ